

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования и науки Республики Бурятия

Муниципальное образование «Окинский район»

МАОУ "Саянская СОШ"

РАССМОТРЕНО

На заседании МС

 Шагжеева Б.А.

Протокол №1
от «28» 08. 2023 г.

СОГЛАСОВАНО

Зам. директора по УВР

 Жунусова Э.К.

УТВЕРЖДЕНО

Директор школы

 Галсанова А.Д.

Приказ № 134/1
От 01.09.2023 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родная литература (бурятская)»

для обучающихся 3 класса

Саяны, 2023

I. Тайлбари бэшэг

Хүнүүдэй дундын харилсаанда ниигүүлэхы нимгэн сэдхэл, урин дулаан хандалга хүмүүжүүлгэ, уран найханда хамжуулгаһаа, тэрэнэй тоодо ура зохёолдо дурлал хүмүүжүүлгэхэ болоно. Тиймэхэ нигүүлэхы сэдхэл, арюун бодол, зохёохы арга шадал хүмүүжэлгын гол зэбсэгын уран үгэ болоно. Үхибүүд бага наһанһаа түрэлхи хэлэнэйнгээ баялигтай, илангаяа уран үгын удха шанартай танилсажа, бээ даагаад уран зохёолнууды саг үргэлжэ уншаха дадалтай болоно.

Уран зохёолнууд хурагшадта мэдэсэ үгэхэхөө гадна, тэдэниие уран зохёолнуудай образуудай нүлөө доро найн найхан абари зантайгаар, түрэл арадтаа, түрэлхи хэлэндээ дурлал хүмүүжүүлхэ ёһотой. Дээдэ хэмжээнэй уран зохёолнууды уншажа, сэдхэлээрээ мэдэржэ буряад арадайнгаа, элинсэг хулинсагайнгаа ёһонууды, заншалнууды, сэсэн хургаалнууды гүнзэгыгөөр ойлгожо, бодожо үзэжэоршон тойронхи байдалда бээ абажа, ерээдүй аха аха наһанайнгаа ажабайдалда хэрэглэжэ хургаха болоно. Гэхэтэй хамта, уран зохёолой бээдээ абадаг аргагүй ехэ ухаан сэдхэлэй арга шадал эрхим уншагша ашаглажа шадаха. Энэ ушарһаа уламжалан эхин хургуулиин гол зорилгонуудай нэгэн гэхэдэ, уран зохёолнууды дүүрэн хадуун абаха, сэдхэлээрээ уншаха уншагшы хүмүүжүүлгэ болоно.

Мүнөө үедэ хургуулинуудай шэнэ шэглэлтэйгээр хүдэлжэ байһан үедэ, гол анхарал арюун сэдхэлтэй, зохёохы бэлигтэй хүниие хүмүүжүүлхэ орёо асуудал табигдана. Ниигүүлэхы сэдхэл, арюун бодол, зохёохы арга шадал хүмүүжүүлгын гол зэбсэгын уран үгэ болоно. Үхибүүд бага наһанһаа түрэлхи хэлэнэйнгээ баялигтай илангаяа уран үгын удха шанартай танилсажа, бээ даагаад уран зохёолнууды саг үргэлжэ уншаха дадалтай болоно.

Эхин хургуулиин урда бага наһанай хурагшады уншуулжа хургаха гэнэн зорилго табигдана. Мүнөө, шэнэ хараа бодолнуудай дэлгэржэ байһан үедэ уншалгада хургалгын ябасы хоёр шэнжэлтэйгээр хараха шухала:

1. Уншалгада хургалга гурбан хэмжээгээр ябуулагдаха – уншалгын дадал бүрилдүүлгэ болон нарижуулга; уншалгада хургалга болон уран зохёолой текст хадуун абалга; бээ даагаад уншаха шадабари бүрилдүүлгэ;
2. Хурагшадта литературна мэдэсэ үгэжэ, бага наһанай хурагшадтай литературна хүгжэлтэ хангаха.

Мүнөө үеын буряад эхин хургуулинуудта литературна уншалга хоёрдохи класһаа нэбтэрүүлэгдэнэ. Литературна уншалгын хэшээлнүүдтэ бага наһанай хурагшадтай хэлэлгын дадал бүрилдүүлгэдэ гол анхаралаа хандуулха, тэдэнэй шухалань – уншалгын ажаябуулгын үедэ уншалгын дадал хүгжөөлгэ болоно. Эндэхэ уламжалан литературна уншалгын гол зорилгонь – уран найхан үгын хүсөөр хурагшын хүгжэлтэдэ нүлөөлхэ, урлалда дурлал түрүүлжэ, уран зохёолой найхан орон руу үхибүүе шэглүүлхэ, хүн амитанай оюун дүй дүршэлдэ хамжуулха болоно.

Энэ гол зорилго хэшээл бүхэндэ бээлүүлжэ, удаадахи тодорхой зорилгонууды шийдхэхэ шухала:

- Уншалгын дүршэл олгожо, хэлэлгын (шагнаха, хөөрэхэ) шадабаринууды бүрилдүүлгэ.
- Уран зохёол дүүрэн хадуун абажа, үйлэдэгшэ нюурнуудтань сэдхэлээ үбдэхөөрхандаха шадабари хүгжөөхэ.
- Хүүгэдэй поэтичeskэ дуулан шагналга, уран найханда нарин хандалга хүгжөөхэ, жэнхэни буряад аянгата хэлэлгэ шагнажа хургаха.
- Олон ном цуншажа, оршон тойронхи байдалы, байгааһи мэдэрэн анхаржа хургаха.
- Хэмжээгээрээ ехэ багашье, удхаараа хүнгэн хүндэшье зохёолнууды гүнзэгыгөөр ойлгохо дадал хүгжөөхэ.
- Сэдэбээрээ, жанраараа элдэб зохёолнууды уншуулжа, хурагшадтай мэдэхэ юумэ үргэдхэжэ, тэдэнэй эстетическэ, танин мэдэлгын дүршэл үргэн болгохо.
- Бага наһанай хурагшадта зоруулагдаһан эрхим уран зохёолнуудтай болон эрдэмэй-танин мэдэлгын литературатай танилсуулха.
- Зохёолой хэлэн, удха дээрэнхэ хүдэлжэ, хүмүүнэй үнэ сэнтэй хараа бүрилдүүлхэ (формирование ценностных ориентиров личности).

- Эхин зүйлэй литературоведческэ болон хэлэлгын мэдэсэ бүрилдүүлхэ.
- Уран зохёол шэнжэлэлгэ хэхэ эхин шадабаринуудые бүрилдүүлхэ.
- Олоһон мэдэсэнүүдээ, шадабаринуудаа, дадалнуудаа гүнзэгырүүлэн нарижуулжа хургаха.

Литературна уншалгын хэшээлнүүдтэ нанал бодолоо дүүрэнээр хэлэхэ, урданай болон мүнөө үеын ажабайдалтай холбоотойгоор харуулха, үйлэдэгшэ нюурнуудай хэһэн үйлэ хэрэгүүдые, абари зан, үйлын хүгжэлтые зохёол сооһоо жэшээнүүдээр баримталха, бодомжолхо, согсолхо, уран гоёор хөөрэхэ, бэшэхэ дүршэл шадабаринуудые хүгжөөхэ, нарижуулха зорилгонууд табигдаха.

Хоёрдохи класс дүүргэһэн хурагшадай уншалгын шадабари бээлүүлэгдэнхэй, тиимэһээ уншалгын дадал нарижуулха зорилго гурбадахи классай хурагшадай урда табигдана. Хурагшадые ульгам уншалгада хургалга, уншаһанайнгаа удхые сэдхэлээрээ зүбөөр ойлголго – литературна уншалгын хэшээлнүүдэй гол удхань болоно.

Уншалгын хайн дадал хурагшадай элдэб олон асуудалнуудта харюунуудые өөрөө оложо шадаха, өөрыгөө саашань хүгжөөхэ замынь боложо үгэнэ. Зүб уншалгада хургаха аргууд гэхэдэ:

Зүбөөр уншалга болон зүб уншалгада хургаха аргууд:

1. Зүб уншалгада хургахын тула үдэр бүри уншалгын упражнении хэгдэхэ ёһотой.
2. Орфоэпическэ үгүүлбэрийн ажал ябуулха.
3. Словарна хүдэлмэри үнгэргэжэ үгэнүүдэй үгэнүүдэй удхыень ойлголго болоно.
4. Багшын жэшээтэ уншалга.
5. Аман соогоо уридшалан уншалга.
6. Хамтаараа уншалга.
7. Хурагшын уншалгада багшын болон нүхэдэйн хиналта.

Гүймгэ уншалга болон гүймгэ уншалгада хургаха аргууд:

1. Хурагшадай хэлэлгын аппаратадые хүгжүүлхэ хүдэлмэри эмхидхэхэ. (Жороо үгүүлбэринүүдые хэрэглэхэ.)
2. Үгэнүүдые түргэн танижа абахые хурган дадхааха.
3. Мэдүүлэлнүүдые түргэн уншалгые дадхаан хургалга.
4. Үгэ соо нэгэ үзэг хэлгэлгэ: гэр-гар, заан-зуун г.м. Минии гэр дулаан. Минии гар дулаан г.м.
5. Дидактическа наада хэрэглэлгэ.
6. Хэшээлэй эхиндэ таба минута соо уншуулхада туһатай.
7. Элдэб драматизации.
8. Шүлэгүүдые сээжэлдэлгэ.

Ойлгон уншалга, ойлгон уншалгые бээлүүлхэ аргууд:

1. Текстын удхые элирүүлгэдэ бэлэдхэл боложо үгэдэг бэлэдхэлэй хөөрэлдөө эмхидхэхэ.
2. Словарна хүдэлмэри эмхидхэхэ.
3. Мэдүүлэлнүүдэй удхаар гү, али мэдүүлэл соохи юрын үгэнүүдээр удхыень элирүүлхэ.
4. Уншаһанаа хөөрөжэ үгэхэ шадабаритайгаар уншалга.

Литературна уншалгада хургахыдаа хэрэглэхэ методүүд

Уран зохёолнуудые хурагшадай зүбөөр ойлгожо, бодомжолжо, хадужа абалга литературна уншалгын дүршэл шадабаритай бололго хэрэглэгдэнэн методүүдһээ, аргуудһаа ехэ дулдыдадаг.

Тайлбарилан хөөрөжэ ойлгуулха метод уран зохёол уншалгын алишье шатада хэрэглэхэдэ тааруу. Тус метод хэрэглэжэ уран зохёолшын намтар, ажаябуулга, зохёохы зам, зохёолоё бии болоһон түүхэ үзэхэдэ, зохёолой текст тайлбарилхада, үйлэдэгшэ нюурнуудта характеристикэ үгэхэдэ туһатай.

Хэрбээ тайлбарилан хөөрөжэ ойлгуулха метод хурагшадые литературын шэнэ темэнүүдтэй танилсуулжа үзүүлхэдэ, ойлгуулхада хэрэглэгдэдэг байхада, хурагшадай үзэжэ байһан, үзэһэн темээ хэр зэргэ ойлгожо, мэдэжэ байһые элирүүлхын тула, тэдэнэй хадужа, ханажа абаха шадабариие, ухаан бодол, үгэ хэлэлгыеньхүгжөөхөөр хануулжа ойлгуулха метод (репродуктивный) хэрэглэгдэнэ. Тус методэй шухала түхэлнүүд гэхэдэ: уншаһан текстээрээ асуудалнуудта харюусалга, удхаарнь хөөрөлгэ, багахан текстнүүдые, жэшээн,

шүлэгүүдые сээжэлдэлгэ, үншаһан текстээ һанажа бэшэлгэ, асуудалнуудта харюу бэшэлгэ гэхэ мэтэ болоно.

Энэ методэй зорилго хадаа уншаһан текстынгээ удхые, үгэ хэлые, уран гоё онсо шэнжые һурагшад хэр зэргэ ойлгожо, мэдэжэ байһанаа сээжээршые хэлэхэдээ, текстдэнь дүтэрхыгөөршые хөөрэхэдөө, харуулха, элирүүлхэ гэхэн удхатай.

3-4 классуудай һурагшад уран зохёол шудалан үзэхэдөө, өөһэдөө зүб мүрөөр гол идейнэ удхыень ойлгожо уншаха, зураглагдаһан үйлэ ушарнуудые, үйлэдэгшэ нюурнуудай хэхэн хэрэгүүдые, уран аргын зүйлнүүдые сэгнэжэ, анализ хэжэ шадаха түрүүшын дадалнуудтай болгожо хургаха зорилго программын ёһоор багшын урда табигдана.

Иимэ дадал шадабари олгуулхада эвристическэ метод туһална. Тиихэдэ һурагшад ойлгоһоноо, мэдэхэнээ, бии байһан дүршэлөө хэрэглэн, багшын табихан асуудалнуудта харюу бэлдэхэдээ, шэнэ мэдээнүүдые өөһэдөө бэдржэ олоно.

Шэнжэлүүлжэ ойлгуулха метод эвристическэ методтэ удхаараа дүтэрхы юм. Тус методэй ёһоор уран зохёолнуудые һурагшадта үзүүлжэ, зохёолоо бүхы дээрэнэ сэгнэжэ шадаха дүршэл шадабаритай болгожо, уран һайханай шэнжэ тэдэнэй сэдхэл ухаандань нэбтэрүүлжэ хургаха гэхэн зорилгонууд бэлүүлэгдэнэ.

Тус метод эвристическэ методһээ юугээрээ илгаатайб? Шэнжэлүүлжэ ойлгуулха метод хэрэглэхэдээ, нэн түрүүн гол шухала асуудал (бүхэли проблемэ) табиха болоно. Энэ асуудалые зүбөөр шийдэхын тула һурагшад өөһэдөө хэнэйшые туһаламжагүйгөөр харюу бэдржэ олохо уялгатай.

II. «Түрэлхи хэлэн» гэхэн һуралсалай номой байгуулга

Гурбадахи класста түрэлхи литература шудалан үзэлгэ һуралсалай методическа хүсэд суглуулбари соо оруулагдаһан уран зохёолнуудай удхань байгаали болон хүн нэгэ үндэхтэй гэхэн бодолтой. Һуралсалай ном соо оруулагдаһан уран зохёолнууд, аман зохёолнууд бага наһанай һурагшадтай хүгжэлтын психологическа онсо өөрэ зүйлнүүд, тэдэнэй оршон байдалые эзэмдэн ойлгохо эрмэлзэл, ухаан бодолой, мэдэрэлэй хүгжэлтэ хараада абтаһан байна.

3-дахи классай «Түрэлхи хэлэн» гэхэн хүсэд суглуулбари хоёр хубиһаа бүридэнэ, нэгэдэхи «Мэндэ амар, хургуули!» гэхэн хуби «ом – бэлигэй далай, ажал – жаргалай далай» гэхэн үгэнүүдэй удха тон нарибшалан анализ хэлгэхээ эхилжэ, гүнзэги удхыень хүүгэдтэ ойлгуулжа, А. Доноевой, Ч-Р. Намжиловой, Г. Чимитовэй зохёолнууд уншагдана.

Һурагшадтай буряад хэлээ үзэхэ эрмэлзэл, һонирхол эдэбхижүүлхэ, уг гарбалаараа һонирхохо, түрэл дайдаараа омогорхохо, тэдэнэй ухаан бодол хүгжөөхэ зорилготойгоор «Түрэлхи нангин хэлэмнай, түшэһн нангин нютагнай» гэхэн һалбари соо буряад хэлэн, бууралхан буряад орон тухай зохёолнууд оруулагданхай. Ямаршые хүн дүрбэн хүгэдэхэ юумэтэй байха ёһотой юм: эхэ орон, арад зон, ном һудар, түрэлхи нангин хэлэн. Эдэ дүрбэн зүйл һурагшадта ойлгуулхын тула уран зохёолшод Б-Б. Намсарайн, Д-Н. Халхаровой, Б. Батоевай, Ц-Д. Дондоковагай, Д. Жалсаревай, Ц-Б. Бадмаевай, эрдэмтэд Д. Ошоровой, М. Хамгушкеевагай зохёолнуудые уншуулжа, сэдхэл зүрхэндэнь шэнгүүлжэ, ухаан бодолыень сэсэглүүлэн һалбаруулха шухала, тиихэдэл түрэлхи нангин хэлээ, суг амидаржа байһан арад зоноо, тноонто нютагаа нангинаар сахижа, гамнажа ябаха өөрын үндэхэн сэдхэлтэйгээр хүмүүжэхэ болоно.

Заншалта ёһоороо буряад арадай аман зохёолһоо, хүүгэдэй буряад уран зохёолһоо зохёолнууд оруулагданхай.

Уран зохёол уншахатай дашарамдуулан һурагшадтай литературын теоритой танилсуулга үргэлжэлүүлэгдэнхэй, литература үгын искусство гэжэ мэдэрэнгээ һурагшад шэнэ мэдэсэнүүдтэй танилсана: рифмэ, ритм, толгой холболго г.м.

Зохёолнуудай һүүлдэ үгтэхэн даабаринууд һурагшадтай литературна хүгжэлтэдэ онсо үүргэ дүүргэхэ зорилготойгоор зохёогдонхой. Тиихэдээ зарим зохёолнуудые зэргэсүүлэн үзэхэдөө, уран зохёолшо бүхэн оршон байгаалие, байдалые өөр өөрынхээрээ хадуун абадаг байһыень анхарлуулха гэхэн зорилготой.

3-дахи класста үзэгдэхэ «Түрэлхи хэлэн» гэхэн хуралсалай методическа хүсэд суглуулбариин дотоо удхань үндэр хэмжээнэй, хүүгэдтэ зорюулагдаһан буряад литературы дээжэһээ суглуулагдажа, хурагшадые уран үгын урлалтай (искусство) танилсуулгань нарижуулагдаха, юундэб гэхэдэ эдэ зохёолнуудай удха соонь уран зохёолшодой, поэдүүдэй сэдхэлэй мэдэрэл, оршон байдалые гүнзэгыгөөр, дүрсэлэн байгуулха шадабаринь эстетическэ наринаар харуулагданхай.

III. Түрэлхи хэлэнэй хуралсалай план:

Түрэлхи хэлэ үзэлгэдэ гурбадахи класста 68-н час үгтэнэ. Неделиин 2 час түрэлхи хэлэнэй хэшээл үнгэргэгдэхэ болоно.

IV. Шэнэ стандартын ёһоор эхин шатын хургуулида буряад хэлэ үзэлгэ

Хэрбээ урдахи стандартда ганса мэдэсэ, шадабари, дадал ямар байха зэргэтэйб гэжэ бэшэгдээтэй байдаг хаань, мүнөөнэй стандартын эрилтэнүүд болзоонуудта (условинуудта), удхада болон үхибүүдэй дүн шадабаринуудта болоно.

Болзоонуудта эрилтэнүүд хургуулинуудай мүнөө үеын оньһон хэрэгсэлнүүдтэй, Интернеттэй холбоотой, тиихэдэ тусхайгаар зохёогдоһон, бүтээгдэһэн арга боломжонуудтай, материална тэдхэмжэтэй байхатай тааруулагдана.

Мүнөөнэй стандарт соо эрилтэнүүд юрэнхылэгдэһэн удхатай болоо. «Минимальные требования к результатам» гээшэ мүнөө стандарт соо тэрэнэй гол зорилгоһоо - личностный характер – боложо, түрүүшын хуурида «личностные результаты» гээшые гаргаба. Тэрэ гол түлэб духовно-нравственна талатай тааруу, ерээдүйдэ, ямаршые оршон байдалда ороходоо хүн гээшэ хүн шанараа алдангүй, ёһо заншалаа баримталан ажабайдалаа эмхидхэхэ аргатай гээд хэлэгдэнэ. Тиихэдэ үхибүүн бүхэн өөрөө өөрынгөө ажабайдал эмхидхэжэ, хубидгажа, эрхилжэ шадаха ёһотой гээд тэмдэглэлтэй. Саашань уламжалан хэлэхэ болбол, метапредметные результаты гараад ерэнэ, тэрэнь «универсальные учебные действия» (УУД) гэжэ ойлгосотой тааруу. Энэ юун бэ гэхэдэ, иимэ: эхин хургуулида үхибүүн бүхэн өөрынгөө хуралсал эмхидхэхэ, хинан шалгаха, сэгнэжэ шадаха, тиихэдэ ямаршые мэдээсэлэй удха ойлгожо абаад, өөрын болгохо, тэрээн сооһоо тус ушарай зорилгоор өөртөө шэнэ юумэ илган абаха, анализ, синтез хэхэ, адлидхаха, илгаруулха, ойлгосонуудые бүридхэхэ, дүн гаргаха, мэдээсэлнүүдые нэгэ түхэлһөө нүгөө түхэлдэ оруулжа шадаха, ямаршые хүнтэй, юумэнтэй харилсажа шадаха г.м. – иимэ шададбаринуудтай болохо ёһотой.

Буряад хэлэ эхин шатын хургуулида үзэхэдөө, хурагшад хайшаашые тэгшэ, юрэнхылэгдэһэн шадабаринуудтай; багша бүхэн өөрынгөө предметэй аргаар тэдэ шадабаринуудые хүгжөөхэ уялгатай, тиимэһээ тэдэ шадабаринууд 2-дохи класста ямар байхаб гэжэ нэрлэхэ хэрэгтэй.

Үхибүүнэй өөрын хүгжэлтын дүнгүүд (личностные результаты):

- өөрынгөө сэдхэлэй байдал түрэл хэлэн дээрээ хэлэхэ;
- оршон тойронхи байгаалиин, тиихэдэ хажуудахи хүнүүдэйнгээ байдал ойлгохо, тэдэндэ өөрынгөө хандаса, хүнүүдые дэмжэһэнээ, тэдэндэ туһалһанаа түрэл хэлэн дээрээ харуулха;
- өөрынгөө хэлэ, баян, тодо, сэбэр болгохоёо оролдохо;
- уншаха, харилсаха дуратай байха;
- бэшэхэ шадабаритай байха, шагнажа абаад, бэшэхэ, өөрөө зохёон бэшэхэ;
- өөрынгөө сэдхэлэй байдал тухай, тиихэдэ үзэһэн юумэнүүд тухайгаа бэшэжэ (эссе жанрын түхэлөөр) харуулха;
- түрэл хэлэёе шудалха эрмэлзэлтэй байха;
- өөрынгөө хэһэн ажал сэгнэжэ шадаха.

Бээе гуримшуулаад ябаха шадабари (регулятивные УУД):

- өөрөө хэшээлэй темэ хэлэхэ, зорилгыень табиha;
- багшатаяа сугтаа хуралсалай проблемнэ асуудал чажа шиидхэхэ тухайгаа хөөрэлдэн, тусхай түсэб табиha;
- өөрынгөө хэжэ байһан үйлэнүүдые түсэбэй, алгоритмын үйлэнүүдтэй тааруулха, зэргэсүүлхэ, тиин өөрынгөө ажаябуулга шалгаха, сэгнэхэ, зүб болгохо;

- өөрынгөө, нүхэдэйнгөө ажал тусхай критеринүүдээр шалгах, хэр зэргэ шадабаритай болобиб гэжэ элирүүлжэ һураха;
- багшын үгэһэн түсэбөөр, алгоритмаар хүдэлжэ шадаха.

Оршон тойроние шудалха шадабари (познавательные УУД):

- текстээр дамжуулагдан мэдээсэлнүүдэй янза ойлгохо: юун тухай хэлэгдэнэб, удхань ямар бэ, идеянь ямар бэ?
- олон ондоо янзын уншалга хэрэглэхэ;
- ондо ондоо түхэлтэй текстнүүд (текст, схемэ, таблица, зураг) сооһоо өөртөө мэдээсэл олохо;
- үгөөр хэлэгдэнэ ойлгосо, схемэ, таблица, модель болгохо, тииин һөөргэнь модель соо харуулаатай ойлгосо үгөөр хэлэхэ;
- анализ, синтез хэхэ;
- шалтагаан хойшолон хоёрой хоорондох холбоо харуулха, тодоруулан зохёон тогтоохо;
- бодомжолхо.

Харилсаха шадабари (коммуникативные УУД):

- уран гоёор уншаха, хөөрэхэ;
- хэлэлгын зорилгоһоо дулдыдуулан өөрынгөө һанал бодол аман ба бэшэгэй хэлэн дээрэ харуулха;
- хэлэхэ, харилсаха зорилгоһоо үндэһэлэн, хэрэгтэй сагта монолог гү, али диалог хэрэглэжэ шадаха;
- өөрынгөө һанал бодол һанамжа хэлэжэ, баталжа шадаха;
- хажуудахи хүнүүдэ шагнаха, тэдэнэй хэлэһэниие ойлгохо, тиин өөрынгөө һанал бодол хубилгахаяа бэлэн байха;
- ажаябуулга эмхидхэхэдээ, хөөрэлдэжэ, хоорондоо хэлсэжэ, нэгэ һанал бодолдо ерэхэ;
- асуудалнуудые табиха.

Түрэлхи хэлээр шадабари:

- багшын, нүхэдэйнгөө хөөрэхэн, уншаһан текст хадуун абаха;
- бүхэли үгөөр, зүбөөр, ойлгосотойгоор, уранаар уншаха;
- текстын нэрын удха ойлгохо, үгтэһэн нэрэнүүд сооһоо текстын удхада таараха нэрэ шэлэхэ;
- хөөрэхэн, асууһан, шангадхһан мэдүүлэлнүүдэй янзануудые мэдэхэ; тэдэниие аянгалха;
- уншаһан зохёолдоо асуудалнуудые табиха;
- үгтэһэн түсэбөөр текстын удха дамжуулха;
- текст дүүрэхэн удхатай хубинуудта хубааха, нэрэ һанаха;
- зураглаһан, домоглоһон текстнүүдэй шанарнуудые мэдэхэ;
- хэлэлгын нюусануудтай танилсаха, фразеологизмуудай, оньһон, хошоо үгэнүүдэй үүргэ ойлгохо;
- зурагаар гү, али үгтэһэн темээр багахан текст зохёожо шадаха ёһотой.

Тиихэдээ үхибүүн түрэл хэлэтэйб гэжэ мэдэрэлтэй болохо, тэрэнээ һайнаар шудалбал, хүнүүдтэй харилсахаб, хэлэһэн юумыемни хүнүүд ойлгохо, би өөрөөшье хүнүүдые һайнаар ойлгодог болохоб гэжэ мэдэрэлтэй болохо.

V. Программаар уншагдаха зохёолнууд

1. Уншаха, шагнаха зохёолнууд

Амар мэндэ, манай һургуули!

1.1. Алтан намар

Г. Чимитов. «Намар»

А. Жамбалон. «Шара набшын халуун»

Д. Мадасон. «Намар»

1.2. Арадай аман зохёолнууд

Шоно ба хоёр хүлтэй хүймэлдөөн.

Одхон хүбүүн.

Таряшан Тархаас.

Б-М.Дышинов. «Аргата Хүсэтэ хоёр»

А. Шадаев. «Тэнэг Шоно»

1.3. Хүн болохо баганаа

Э. Манзаров. «Гахай ба Шаазгай»

Ц-Б. Бадмаев. «Шулуутайн Будамшуу»

Б-Б. Намсарайн. «Дэбтэрэй гомдол»

Ц. Шагжин. «Соохорхон инзаган»

1.4. Уран шүлэгэй долгин дээрэ

Ж. Зимин. «Аманайм алдуу»

Г. Дашабылов. «Худалшан»

1.5. Ульгэрнүүд.

А. Тороев. «Аймхай»

А. Тороев. «Шоные мэхэлхэн шандаган»

А. Тороев. «Шаазгай Баабгай хоёр»

Е. Сороковиков-Магай. «Хүн хара баабгай хоёр»

А. Шадаев. «Будамшуу»

А. Шадаев. «Бүргэд хирээ хоёрой боосоон»

1.6. Уран шүлэгэй долгин дээрэ

Г. Чимитов. «Үбэлэй үдэр»

Ц-Д. Дондокова. «Би мэдэнэб...»

Ч-Р. Намжилов. «Далитай үхибүүд»

Д. Мадасон. «Хадхууртайхан хасуури»

1.7. Буряад арадай найндэр – Сагаалган

Сагаалган тухай.

Арбан хоёр жэлнүүд.

Г-Д. Дамбаев. «Харгымнай эхин»

Б-Б. Намсарайн. «Табан хушуута түл»

Г. Дашабылов. «Минии табан нүхэд»

1.8. Буряад уран зохёолой эхи табигшад

Х. Намсараев. «Үри нэхэбэри»

Ц-Д. Дондокова. «Хаан Хуша»

Ш. Нимбуев. «Эбтэй наа хүсэтэй»

Ц-Д. Дамдинжапов. «Шандаган Бүргэд хоёр»

1.9. Уран шүлэгэй долгин дээрэ

Г. Чимитов. «Энэ үдэр»

Э. Манзаров. «Эхын энхэрэлые»

Ц-Д. Дондокова. «Би мэдэнэб...»

А. Жамбалон. «Айлшан хабар»

1.10. Үхибүүдэй дуратай уран зохёолшод

Ц-Б. Бадмаев. «Дондогй зүүдэн»

М. Осодоев. «Хараасгайн добтолго»

Ц. Цырендоржиев. «Аршаанда болоһон ушар»

1.11. Литературна онтохонууд

Б. Абидев. «Шаалай Шаай хоёр»

Н. Намсараев. «Гахай мэргэн»

Э. Дугаров. «Жэргэмэл»

1.12. Уран шүлэгэй долгин дээрэ

Д. Улзытуев. «Амар сайн»

Ж. Зимин. «Тайгын тужа домог»

Д. Улзытуев. «Бороохон»

Ч. Гуруев. «Хуһан»

Уран зохёол үзэлгын литературоведческэ эшэ үндэһэнүүдые эхин хургуулин хурагшадта ойлгуулхадаа иимэ мэдэсэнүүдые, шадабаринуудые үгэхэ:

- уран зохёол уншаад, бүтээл соо түүхын ямар үе саг харуулагданаб гэжэ элирүүлхэ;
- зохёолой гол геройнуудай аяг зан, абари зан ойлгожо, тэдээндэ сэгнэлтэ үгэхэ;
- уран зохёолдо авторай хандаса элирүүлнэ;
- авторай хандасада үндэһэлэн өөһэдын хандаса харуулха.

Эхин хургуулида анализ хэлгын зорилгонууд:

1) уран зохёол анализ хэхэдээ, нэн түрүүн авторай зохёон байгуулхан образуудые харан онсолхо. Литературоведенидэ образ – пейзаж, образ – юмэн, образ – персонаж гэжэ илгаруулдаг.

2) эхин хургуулида эпическэ зохёолой анализ хэхэдээ, уншагшын гол анхаралынь образ – персонаж дээрэ тогтохо. Тиихэдээ образ гэхэн нэрэ хэрэглэнгүй, «Уран зохёолой герой», «үйлэдэгшэ нюур», «персонаж» гэхэн үгэнүүдые хэрэглэхэ;

3) унашагшын мэдэрэлдэ авторай позиции хүргэжэ, тэрэнэй зургалан найруулхан үйлэ хэрэгүүдтэ, геройнуудта хандасыень харуулха;

4) уран зохёолой анализ хэхэдээ, тэрэнэй түхэл шэнжэдэнь анхарха, ёһо руунь хэхэн бүридхөөтэй хубинуудын удхалан ойлгуулжа хургаха.

VI. Уран зохёолой удхаар хүдэлэлгын методическа аргууд

Уншалгын дадал бүрилдүүлгэ, тексттэй хүдэлжэ хуралга – уран зохёол анализ хэлгэ багшын хургалгын гол зорилгонуудай, методическа эрилтэнүүдэй нэгэн болоно.

2-дохи зорилго, методическа эрилтэнь хадаа зохёолой удха, тэрээн соо хэрэглэгдэһэн уран аргуудые нягта холбоотойгоор үзэлгэ.

3-дахи методическа эрилтэнь уран зохёол дээрэ хүдэлхэдөө хүмүүжүүлгын, эрдэм мэдэсэ үгэлгын зорилгонуудые нягта холбоотойгоор бээлүүлхэ болоно.

Уран зохёолой удха анализ хэлгын гол шэглэлнүүд гэхэдэ:

- 1) зохёолой тодорхой удха элирүүлгэ (үйлын хүгжэлтэ);
- 2) уран зохёолой композиции дээрэ хүдэлэлгэ;
- 3) хабаадагша нюурнуудай абари зан, аяг ааша элирүүлгэ;
- 4) зохёолой гол удха элирүүлгэ.

Уран зохёолой анализ хдэн янзаар хэжэ болохо:

Стилистическэ анализ. Уран зохёолдоо автор хэлэнэй ямар уран аргуудые хэрэглэб гэжэ элирүүлгын анализ. Зохёол соо хэлэгдэһэн уран найханай дүрсые зураглан харуулхан үгэнүүдые контекст соонь элирүүлхэ шухала.

Проблемнэ анализ. Проблемнэ асуудалнуудай характеристикэ гэбэл иимэ:

- олон тоото зүрилдөөнүүд (противоречие)
- һонирхол түрүүлэлгэ;
- зохёолой хэмжээндэ таарама;

Зохёолой удхаһаа бүхэлиие элирүүлхыень туһалжа, хэрэгсэл хэрэглэлгэ.

Үйлын хүгжэлтын анализ. Энэ анализ хадаа зохёолой сюжет болон тэрэнэй зүйлнүүд (эпизод, бүлэг г.м.) дээрэ хүдэлмэри болоно. Аяг ааша, абари зан, үүлэ хэрэгүүдһээ шүүлбэри хэгдэнэ. Багшын зорилго – үхибүүдэй хамта зохёолой хубинууд соохи удха ойлгожо, бүхэли болгон таарамжатайгаар холбохо болоно.

Художественно дүрсэнүүдэй анализ. Уран зохёолой гол зүйл – дүрсэ, уран зохёолой анализ хадаа үгэ болон образ дээрэ хүдэлэлгын хоорондохи харилсаан болоно.

Художественно аргуудай анализай хубарилга:

1. Персонаж анализ хэлгэ.
2. Геройнуудай хоорондохи харилсаа ойлголго. Энэ хурагшадтай юрэнхы болбосорые үргэдхэжэ, ухаан бодолые зүбөөр хүмүүжүүлхэ зорилготой.

Зохёолой үзэл суртал (идея) элирүүлгэ – уран зохёол шэнжэлгын гол асуудал болоно. Уран зохёолой үзэл суртал элирүүлгэ, зохёол шэнжэлэлгын бүхы бүридхэхэ хубинуудые нэгэдүүлхэ (образ, композиции, уран аргууд дээрэ хүдэлэлгэ).

Эхин хургуулийн программын ёһоор сэдэб болон зохёолой үзэл сурталтайн танилсуулха эрилтэ табигдана.

Уран зохёолой үзэл сурталай удхань үйлэдэгшэ нюурнуудаар, тэдэнэй үйлэ хэрэгүүдээр, абари зангаар, хоорондын харилсаагаар элирүүлэгдэнэ. Тиймэхээ эин хургуулийн хурагшадай зохёолой үзэл суртал ойлгохын тула, үйлэдэгшэ нюурнуудай абари зан, боложо байһан үйлэ хэрэгтэ тэджэнэй хандалга элирүүлхэ шухала.

2. Содержание учебного предмета «Бурятская литература» 3 класс

Содержание учебного предмета	Основные виды учебной деятельности	Основные формы учебных занятий
<p>Мэндэ амар, хургуули! Түрэлхи нангин хэлэмнай, түшэхэн нангин нютагнай Арадай аман зохёолнууд Уран шүлэгэй долгин дээрэ Хүн болохо багаһаа Уран шүлэгэй долгин дээрэ Үльгэрнүүд Уран шүлэгэй долгин дээрэ Буряад арадай хайндэр-Сагаалган Уран шүлэгэй долгин дээрэ Буряад зохоолой эхи табигшад Үхибүүдэй дуратай уран зохёолшод</p> <p>Уран шүлэгэй долгин дээрэ</p> <p>Литературна онтохонууд</p> <p>Уран шүлэгэй долгин дээрэ</p>	<p>- Багшын тайлбарилан хэлэлгые шагналга (<i>Слушание объяснений учителя</i>)</p> <p>-Нүхэдэйнгээ тайлбарилга шагналга (<i>Слушание и анализ выступлений своих товарищей</i>)</p> <p>-Бээ даагаад номоор хүдэлмэри (<i>Самостоятельная работа с учебником</i>)</p> <p>-Научна-популярна литературатай хүдэлмэри (<i>Работа с научно-популярной литературой</i>)</p> <p>- Эрдэмэй зорилго (проблемэ) шийдхэбэри (<i>Решение познавательных задач (проблем)</i>)</p> <p>-Эрдэмээ эмхитэй болголго (<i>Систематизация знаний</i>)</p> <p>-Номоор хүдэлмэри (<i>Работа с книгой</i>)</p>	<p>Фронтальна</p> <p>Групповой (хоёр-хоёроороо)</p> <p>Индивидуальна</p> <p>Коллективнэ (хамтын)</p>

3. Календарно-тематическое планирование

№	Раздел. Тема	Колич. часов	дата проведения	
			По плану	Фактичес.
	Мэндэ амар, хургуули!	1ч		
1	А.Доноев “Һуралсалай хайндэр ” Ч-Р.Намжилов «Эрдэм бэлиг-эрхим баян», Г.Чимитов “Һайн даа, хургуулимнай!”	1ч		
	Амар сайн, буряад хэлэмнай!	3ч		
2	Ш-Х.Базарсадаева «Түрэлхи хэлэн»	1ч		

	Д-Н.Халхараев “Түрэл буряад хэлэмни”			
3	Д.Ошоров “Актриса болохоб”	1ч		
4	Э.Дугаров “Түрэл буряад хэлэмни”. Өөрыгөө шалга.	1ч		
	Хэшэгээр баян намар.	4ч		
5	Г.Дашабылов “Намар”. Б. Ц-Д.Хамаев «Намар», Д.Мадасон «Намар»	1ч		
6	Э.Дугаров «Адха ороохон»	1ч		
7	Б.Санжин «Намарай шарай»	1ч		
8	Проект «Шара набшын халуун», «Намарай сагта дуратайб», «Буряад нюотагни намартаа»	1ч		
	Түрэхэн минии тоонто	5ч		
9	Ц.Номтоев «Тоонто нюотаг», Ц-Д.Дондокова «Эхэ орон», Ж.Тумунов «Эхэ оромни»	1ч		
10	Ц-Б.Бадмаев «Улаан-Удэ»	1ч		
11	В.Цыренов «Минии нюотаг»	1ч		
12	«Манай Эхэ орон»	1ч		
13	Проект «Түрэхэн минии тоонто»	1ч		
	Хүн болохо багаһаа	10ч		
14	А.Жамбалон «Эдир залуу үетэндэ»	1ч		
15	Ж.Балданжабон «Хэн зэмэтэйб»	1ч		
16	Э.Дугаров «Хахархай аяга»	1ч		
17	Ц.Б.Бадмаев Дондогой зүүдэн»	1ч		
18	Ц-Б.Бадмаев “Шулуутайн Будамшуу”	1ч		
19	Д.Цырендашиев “Алтан хараасгай”	1ч		
20	Ц.Шагжин “Соохорхон инзаган”	1ч		
21	Э.Манзаров «Эжын энхэрэлые»	1ч		
22	Б-Б.Намсарайн “Дэбтэрэй гомдол”	1ч		
23	Ж.Зимин «Хоёр»	1ч		
	Үбгэн буурал үбэлнай	7ч		
24	Н.Дамдинов «Добо дээрэхээ»	1ч		
25	Ц-Д.Хамаев «Үбэл», Б.Санжин «Буга һара»	1ч		
26	Г.Чимитов «Үбэлэй үдэр»	1ч		
27	Н.Намсарайн «Бэгсэргэ»	1ч		
28	Д.Мадасон «Хадхууртайхан хасуури»	1ч		
29	Г.Бадмаева «Балмын баабай»	1ч		
30	Проект «Би үбэлдэ дуратайб». Өөрыгөө шалга. Уншалгын дадал шалгалта.	1ч		
	Арадай аман зохёолнууд	8ч		
31	Шоно, бар, хоёр хүлтэй хүймэлдөөн	1ч		
32	Тэнэг шоно	1ч		
33	Хуурша хүбүүн. Одхон хүбүүн	1ч		
34	Ерэнтэй сэсэн Далантай тэнэг хоёр	1ч		
35	Эгэшэ Аленушка ба дүү Иванушка	1ч		
36	Үнэгэн юундэ улаан бэ?	1ч		
37	Тахяа харсага хоёр.	1ч		
38	Таабаринууд. Онһон үгэнүүд. Проект «Онтохонууд, таабаринууд, онһон үгэнүүд»	1ч		
	Сагаалган-Буряад арадай заншалта һайндэр	4ч		
39	Э.Дугаров «Сагаан һарын шэнээр»	1ч		
40	Сагаалган тухай	1ч		

41	Ш.Нимбуев «Угтамжын дуун». Д.Цынгуева «Уг гарбалта»	1ч		
42	Д.Жамбалын «Табан хушуу малай зүхэ». Ц-Д.Дондогой «Шагай». Э.Дугаров «Шагайнууд»	1ч		
	Айлшан хабар	6ч		
43	А.Жамбалон “Айлшан хабар”. Ц-Д.Хамаев «Хабар»	1ч		
44	Д-Р.Намжилон “Хабарай саг”	1ч		
45	Б.Санжин «Амитад яжа хабарые угтанаб?»	1ч		
46	Уургайгаа хайшан гэжэ түхээрдэг бэ?	1ч		
47	Ц-Д.Дондокова «Би мэдэнэб...»	1ч		
48	Г.Чимитов «Үбгэн»	1ч		
49	Проект «Би хабарта дуратайб». Өөрыгөө шалга. Уншалгын дадал шалгалта.	1ч		
	Уран зохёолшод үхибүүдтэ	10ч		
50	Х.Н.Намсараев «Жэргэмэлэй дуун»	1ч		
51-52	Б.Д.Абидуев «Шаалай Шаанай хоёр»	2ч		
53	Ж.А.Зимин «Хайшан гээд космонавт болохо юм?»	1ч		
54	Ц-Д.Д.Дондокова “Хаан Хуша”	1ч		
55	Э.Ч.Дугаров «Жэргэмэл»	1ч		
56-57	Ш.Н.Нимбуев «Эбтэй наа, хүсэтэй»	2ч		
58	Ц.Н.Номтоев «Ногоон кружка»	1ч		
59	Проект «Минии дуратай уран зохёолшон»	1ч		
	Сэсэгтэ зун	7ч		
60	Ц-Д.Хамаев «Зун»	1ч		
61	Д.Улзытуев “Амар сайн...”,	1ч		
62	Б.Санжин «Далайн захата»	1ч		
63	Д.Улзытуев «Бороохон»	1ч		
64	Уһанай гомдол.	1ч		
65	Б.Бальжинимаев “Лагерьта”	1ч		
66	Проект «Би зунда дуратайб», «Буряад оронойм сэсэгүүд». Өөрыгөө шалга. Уншалгын дадал шалгалта	1ч		